

рівень готовності до професійної діяльності, 39,4% – достатній. Щодо результатів КГ, то відповідно 17,5% та 31,4% респондентів досягли високого та достатнього рівнів когнітивного компонента готовності до професійної діяльності. Середній рівень сформованості готовності було виявлено у 32,9% студентів КГ та у 21,2% студентів ЕГ. Високий рівень діяльнісного компонента готовності до майбутньої професійної діяльності виявили 33,6% студентів ЕГ і 15,3% студентів КГ. Достатній рівень показали 35,8% студентів ЕГ і 26,3% студентів КГ.

Висновки. В студентів ЕГ до високого рівня діяльнісного компонента готовності можна віднести вміння розв'язувати технічні задачі практичного змісту, аналізувати та знаходити рішення нестандартних або проблемних професійних ситуацій. Суттєво зросла творча активність студентів ЕГ, яка проявлялася у процесі розв'язання педагогічних і продуктивно-технічних задач, виконанні курсового проекту, дипломної роботи, в пошуково-дослідницькій роботі. У студентів КГ високий рівень було зафіксовано лише за окремими показниками їх готовності до професійної діяльності.

Суттєва різниця кількісних і якісних показників рівнів знань, умінь і навичок дає підставу стверджувати про ефективність упровадження в практику підготовки вчителів трудового навчання інноваційних методик, які акумулюють у собі педагогічні технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України [Електронний ресурс] / Ю. В. Бистрова. – Режим доступу : apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf.

2. Грабовська Т. О. Розвиток пізнавальної активності студентів під час навчання технічній механіці як інноваційний процес / Т. О. Грабовська, С. Б. Літвінчук // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» : зб. наук. пр. : у 2 ч. / редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ = Вінниця : ДОВ Вінниця, 2002. – Ч 2. – С. 30–34.

3. Докучаєва В. В. Теоретико-методологічні засади проектування інноваційних педагогічних систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Докучаєва Вікторія Вікторівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2007. – 44 с.

4. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / П. Ю. Саух [та ін.] ; за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 443 с.

5. Лисенко М. В. Інноваційна парадигма вищої освіти України за умов переходу до інформаційного суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.10 / Лисенко Микола Владиславович ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України ; Київ. політехн. ін-т. – К., 2013. – 16 с.

6. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии ДОС : учебное пособие [Электронный ресурс]. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с. – Режим доступа : www.alleng.ru/d/ped/ped021.htm.

7. Юдин В. В. Технологическое проектирование педагогического процесса : монография / В. В. Юдин. – М. : Университетская книга, 2008. – 300 с.

Дата надходження до редакції: 06.07.2017 р.

УДК 377.015.311-053.5

Оксана КУДРЯ,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри виробничо-інформаційних технологій та безпеки життєдіяльності
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті визначено актуальність проблеми формування національної самосвідомості учнів у процесі трудового навчання. Доведено, що формування національної самосвідомості підростаючого покоління пов'язане із побудовою навчально-виховного процесу на принципах національного виховання, залученням до процесу навчання та виховання ідей національної філософії, народних ідеалів, традицій та звичаїв. Зазначено, що національна культура є важливим

фактором, який суттєво впливає на формування національної самосвідомості особистості. Розглянуто можливості насичення змісту навчального матеріалу уроків трудового навчання знаннями народознавчого характеру з метою прилучення учнів до набагнаної національної культури. Зроблено висновок стосовно можливості відображення складників національної культури (рідної мови, усної народної творчості, релігії, вірувань, моралі, звичаїв, святкових та інших

обрядів, природознавства рідного краю, його історії, народної медицини, народної архітектури, народно-го мистецтва, української кухні) у змісті уроків трудового навчання та формування в учнів на цій основі національної самосвідомості.

Ключові слова: трудове навчання, національна самосвідомість, принципи національного виховання, національна культура, складники національної культури.

В статье определяется актуальность проблемы формирования национального самосознания учащихся в процессе трудового обучения. Доказано, что формирование национального самосознания подрастающего поколения связано с построением учебно-воспитательного процесса на принципах национального воспитания, вовлечением в процесс обучения и воспитания идей национальной философии, народных идеалов, традиций и обычаев. Отмечается, что национальная культура выступает важным фактором, оказывающим существенное влияние на формирование национального самосознания личности. Рассматриваются возможности насыщения содержания учебного материала уроков трудового обучения знаниями народоведческого характера с целью приобщения учащихся к ценностям национальной культуры. Сделан вывод о возможности отображения составляющих национальной культуры (родного языка, устного народного творчества, религии, верований, морали, бытовых обычаев, праздничных и других обрядов, естественности родного края, его истории, народной медицины, народной архитектуры, народного искусства, украинской кухни) в содержании уроков трудового обучения и формирования в учащихся на этой основе национального самосознания.

Ключевые слова: трудовое обучение, национальное самосознание, принципы национального воспитания, национальная культура, составляющие национальной культуры.

The article defines the problem of formation of national consciousness of the students in the process of labor training. The formation of national consciousness of the younger generation is associated with the development of the educational process on the principles of national education, involvement in the process of training and education the ideas of national philosophy, national values and traditions, customs. It is noted that national culture is an important factor that has a significant impact on the formation of national consciousness of the person. The opportunities of saturation the content of educational material of the lessons of labor studies with the nature of ethnology knowledge with the aim of familiarizing students to the treasures of national culture are considered in the article. The conclusion about the possibility of displaying components of the national culture (the native language, folklore, religion, beliefs, customs, domestic customs, holidays and other rites, the nature of his native land, its history, folk medicine, folk architecture, folk art, Ukrainian cuisine) in the content of the lessons of labor training and formation of students' national identity on this basis is made.

Key words: labor training, national consciousness, principles of national education, national culture, components of the national culture.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти спрямована на розвиток національного мислення учнів, осягнення ними національних ідеалів, формування у підростаючого покоління глибокого усвідомлення національної самобутності української культури.

Звернення до проблеми формування в учнів національної самосвідомості дає змогу відзначити, що це питання в умовах сьогодення надзвичайно актуальне, оскільки є одним із важливих напрямів національного виховання. Суттєвого значення в організації національного виховання в школі набувають праці Г. Ващенко, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського. В аспекті означеної проблеми працювали М. Антонєць, П. Дробязко, О. Вишневський, Р. Захарченко, В. Кузь, І. Мартинюк, В. Москалець, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Струманський та ін.

Метою національного виховання є передача молоді духовних і матеріальних надбань українського народу та формування на цій основі «людини-громадянина, національно свідомої, духовно багатой і фізично розвиненої особистості, будівничого і захисника України» [1, с. 26].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Загальні аспекти проблеми формування національної самосвідомості досліджували А. Алексюк, А. Бойко, В. Майборода, І. Мартинюк, О. Нікуленко та ін. Виглядали й обгрунтовували шляхи формування національної самосвідомості в учнів загальноосвітніх шкіл Г. Вережак, Р. Захарченко, П. Ігнатенко, С. Кондратьєва, В. Лапінський, Ю. Малієнко, Л. Мацько, Н. Одинець, Л. Паламарчук, С. Павх, Б. Поклад, А. Терещук, Д. Тхоржевський.

Мета статті – здійснити аналіз особливостей формування в учнів на уроках трудового навчання національної самосвідомості на основі їх прилучення до надбань національної культури.

Виклад основного матеріалу. В основу виховної роботи з учнями покладено національну систему виховання, що здатна задовольнити запити сучасного суспільства щодо виховання майбутніх громадян нашої держави. Виховна робота з учнями має базуватися на таких принципах національного виховання: природовідповідності; народності, етнізації виховного процесу; культуровідповідності; гуманізації; демократизації; систематичності і послідовності; врахування вікових, статевих та індивідуальних особливостей вихованців; виховання працею; зв'язку виховання із життям та ін. Детально вони розглянуті у працях І. Мартинюка та М. Стельмаховича.

Побудова навчально-виховного процесу на принципах національного виховання сприяє формуванню повноцінної, цілісної, національно-свідомої особистості із почуттям власної гідності, високими моральними якостями.

Завдяки національному вихованню в учнів формується система основних компонентів духовного світу: народний світогляд, національна психологія, національний характер і темперамент, національний спосіб мислення, народна мораль, етика, естетика та правосвідомість, національна філософія й ідеологія, національна свідомість і самосвідомість.

Формування національної самосвідомості особистості – один із важливих напрямів національного виховання. Формуванню національної самосвідомості сприяє сучасна система освіти, що базується на національній основі, дає можливість залучення до процесу навчання та виховання ідей національної філософії, народних ідеалів, традицій, звичаїв та обрядів.

Це забезпечує етнізацію підростаючого покоління, формування в нього національної гідності, почуття поваги до інших народів, прихильності до розбудови національної державності, усвідомлення ним важливості спрямування особистих дій, учинків відповідно до національних інтересів.

Проблемі введення національного компонента в систему освіти та підвищення ефективності навчально-виховного процесу присвячено дисертаційні дослідження Г. Кловак, Ю. Коломійця, О. Красовської, Т. Мацейків, Г. Майбороди, О. Малецької, В. Мусієнка, І. Охріменка, С. Павх, Л. Паламарчук, В. Чорнобая та ін.

Не залишили поза увагою проблему використання традицій та звичаїв українського народу у вихованні молоді видагні українські народознавці В. Гнатюк, О. Ковальчук, В. Скуратівський, В. Супруненко, П. Чубинський та ін. Заслужують на увагу методичні праці з питань національного виховання учнів засобами українського народознавства (Т. Дем'янюк, О. Король, Р. Сеульський).

Зміст багатьох предметів загальноосвітнього циклу має виховний вплив, адже формує почуття патріотизму, національної самосвідомості. До них належить українська мова та література, історія, народознавство, образотворче мистецтво, музика, трудове навчання та ін.

Такий значний спектр предметів зумовлений багатогранністю самого поняття «національна самосвідомість», яке включає почуття національної гідності й гордості, а також патріотизму. Аналіз літератури (М. Барішевський, В. Кузь, І. Мартинюк, Ю. Руденко, З. Сергійчук, Д. Тхоржевський, В. Храмов та ін.) засвідчує, що національна самосвідомість виявляється у повазі людини до національної культури, матеріальних і духовних цінностей свого народу в усвідомленні нею своєї національної приналежності до певної національної спільності, відчутті національної ідентичності, розумінні спільності, кровного і духовного зв'язку зі своїм народом, знанні мови, історичного минулого і сьогодення, усвідомлення ролі своєї національної спільності серед інших національних утворень, повазі й любові до рідного краю, його традицій [3, с. 195].

Зміст предмета «Трудове навчання» може бути поданий до опанування учнями в тісному переплетенні із народними традиціями, звичаями та обрядами. Означений предмет має вагомий виховний вплив, оскільки всі відомості теоретичного характеру будуть неодмінно відображені, застосовані, перевірені у ході практичної діяльності. Поєднання теорії та практики сприятиме глибшому усвідомленню учнями вагомості надбань (як матеріальних, так і духовних) українців минулого.

Згідно із проведеними Ю. Коломійцем, В. Мусієнком, С. Павх, Д. Тхоржевським дослідженнями національна культура виступає важливим фактором, що суттєво впливає на формування національної самосвідомості учнів. Відповідно насичення змісту навчального матеріалу уроків трудового навчання знаннями народознавчого характеру створює сприятливі умови для прилучення учнів до національної культури.

Національна культура впродовж багатьох століть творилася в народному середовищі, передавалася від покоління до покоління. У ній відбилися історичне буття народу, спосіб його життя, діяльність, характер, психологія. Основними складовими національної культури є рідна мова, усна народна творчість, релігія, вірування, мораль, звичаї, обряди,

природознавство рідного краю, його історія, народна медицина, народна архітектура, народне мистецтво, українська кухня. Розглянемо, яким чином можуть бути відображені означені нами вище складові в змісті уроків трудового навчання.

Важливою рисою національної культури, що має значний виховний потенціал, є, звичайно, українська мова. Народна дидактика завжди використовувала рідну мову як провідний засіб виховання дітей. «Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. У мові наша стара і нова культура, ознака нашого національного визнання...», – зазначав І. Огієнко [2, с. 3]. З огляду на це, особливого значення набуває збагачення українського лексикону дітей засобами предметів, що містять народознавчі знання. Вони дають можливість розкрити значення предметних слів, що вирізняються національною специфікою. Так, у процесі розповідей, бесід, пояснення нового матеріалу з певної тематики розкривається, наприклад, значення таких понять, як «піч», «мисник», «писанка», «малюванка», «мотанка» та ін. Більш якісне сприйняття та засвоєння учнями отриманої інформації забезпечуватиме використання відповідної наочності.

Вивчаючи різні види діяльності, учні ознайомлюються з традиційними назвами матеріалів, що використовуються, технік та виготовлених виробів. Отже, словник дітей поповнюється новими словами.

Вагомий виховний вплив має вивчення українських символів, символічного значення певних слів, адже відомо, що слова-символи мають ще більшу національну специфіку, ніж предметні слова. У символах відбита свідомість українців, відображена їх національна психологія. На уроках трудового навчання у ході вивчення видів діяльності, пов'язаних із декоративно-прикладною творчістю, є можливість розкрити символічного значення тих чи інших понять. Пояснення їх образного значення сприятиме усвідомленню учнями багатства та глибини українського слова.

На основі української мови ґрунтується й усна народна творчість. У ній зосереджена мудрість минулих поколінь, відображена історія народу, прослідковуються моральні цінності українців та їх світогляд, сформульовано віковий досвід у різних сферах життєдіяльності. Чудовими зразками усної народної творчості є пісні, казки, легенди, вірші, прислів'я, приказки, думи, притчі, заповіді, загадки. У багатьох із них відбито побут українців, традиції, звичаї в різних сферах діяльності. З метою підвищення виховного впливу занять навчальний матеріал може наповнюватися зразками усної народної творчості.

Долучити учнів до вивчення особливостей природи рідного краю можна на основі розгляду традиційних матеріалів для виготовлення виробів чи традиційного для української кухні набору харчових продуктів. На уроках трудового навчання є можливість ознайомити школярів із напрямками господарської діяльності українців минулого та природно-географічними умовами, що зумовили їх розвиток, надати інформацію стосовно трудової обрядовості. Такий виклад навчального матеріалу дозволить не лише висвітлити школярам питання, що розглядаються, в їх логічно-му взаємозв'язку, а й матиме безпосередній вплив на формування в них так званого «інстинкту місцевості», на необхідності розвитку якого в дітей наголошував ще К. Ушинський. Поняття «інстинкту місцевості» проявляється у розумінні школярами взаємозумовленості природних процесів, уміння бачити місцевість у цілому, з усіма особливостями її природи, життя

населення, господарського розвитку [6, с. 28]. Це забезпечує розуміння причинно-наслідкових зв'язків і впливає на розвиток світобачення учнів.

Ознайомлення учнів із традиційними матеріалами місцевого походження, природно-географічними умовами регіону, особливостями ставлення українців до природи загалом сприятиме дослідженню дітьми довкілля, що оточує їх життєвий простір, більш уважному ставленню до природного середовища як важливого фактора, без якого неможливе саме існування людини, усвідомленню необхідності бережливого та відповідального ставлення до нього.

Найбільш тісно із різними видами діяльності, що вивчаються на уроках трудового навчання, пов'язані побутові звичаї, сімейні свята, обряди, оскільки саме для них виготовлялися вироби, що несли певне символічне навантаження. Тому в навчальному процесі можна повною мірою розкрити зміст сімейних та побутових традицій, обрядів, звичаїв.

Роз'яснення їх змісту розкриває образ мислення, світобачення, поглядів на життя українців минулого. Як зазначалося рядом науковців (Р. Захарченком, В. Москальцем, І. Огородником, Ю. Руденком, В. Сидоренком, Д. Тхоржевським), традиції «є основним засобом передачі від покоління до покоління диспозицій і вольових структур якостей національного характеру, а отже, потужним чинником формування національної самосвідомості, почуття етнічної ідентичності» [5, с. 67]. У даному випадку значної ваги набуває й емоційне спілкування вчителя з учнями, оскільки це сприяє формуванню в дітей стійкого інтересу до традицій, звичаїв, обрядів українського народу, допомагає глибше осмислити навчальний матеріал, зробити морально-етичні висновки.

Уявлення про менталітет українського народу формується і на основі ознайомлення із циклом календарних свят. На уроках трудового навчання у ході вивчення варіативних модулів є можливість ознайомити учнів із деякими релігійними святами (Святвечір, Різдво, Великдень).

Залучення до змісту навчання відомостей про традиції, звичаї, обряди, сімейні та календарні свята українців має потужний виховний потенціал. В. Скуратівський у зв'язку з цим зауважував: «За своєю структурою свята та обряди – не лише форма дозвілля. В них закодовані всі найосновніші етнопсихічні, психологічні й етичні геноформи. Засвоюючи їх із раннього віку, людина за допомогою обрядодій формує не лише стереотипні дієства, а й світоглядні структури» [4, с. 12]. Дійсно, передача всіх культурно-історичних традицій від минулих поколінь є неопитним гарантом вічності життя нації.

Позитивний навчально-виховний вплив матиме ознайомлення учнів із культурно-побутовими традиціями регіону в умовах експозицій краєзнавчого музею чи будь-яких інших центрів національної культури. Не всі вчителі мають рівноцінні можливості для організації та проведення таких екскурсій, тому можливий варіант ознайомлення дітей із культурно-побутовими традиціями українців в умовах навчальних майстерень. З цією метою ретельно добирається тематичний матеріал та виготовляється відповідна наочність. Ознайомлення з побутом українців розпочиналося із демонстрації макета чи репродукції із зображенням української хати як яскравого прояву народної архітектури, розповіді про її зовнішній вигляд, обриси, внутрішнє облаштування, розподіл загальної площі оселі на робочу, обрядову й побутову зони.

Виклад навчального матеріалу вчителем допомагає учням усвідомити, що народне житло було цікаве й оригінальне не лише за формою, а й за внутрішнім змістом, оскільки кожна річ, предмет у ньому, крім свого практичного значення мали ще й духовний образ.

Зрозуміти, наблизитися до світогляду українців минулого допоможе розкриття символічного значення речей, предметів, що знаходяться в інтер'єрі української хати, виявлення характеру ставлення до нього наших предків.

Ознайомлення з побутом українців сприяє й естетичному розвитку учнів, оскільки у процесі викладу матеріалу розповідається не лише про побут, практичне призначення ужиткових предметів, речей, а й розкривається їх естетичне призначення – прикрасити оселю. Це дає змогу продемонструвати учням види народного мистецтва (різьба, розпис, вишивка тощо), які використовувалися для оздоблення, розповісти про різноманітність декоративних мотивів. Розглядаючи побутові предмети, речі з точки зору їх естетичного навантаження, вчитель акцентує увагу учнів на тому, що оздоблення, декорування не вступає у протиріччя з їх утилітарною формою, а знаходиться у тісному взаємозв'язку з нею.

Нами проаналізовано можливості відображення складників національної культури у змісті уроків трудового навчання. Зазначимо, що вони насамперед є навчально-виховними засобами народної педагогіки. Дійсно, рідна мова, усна народна творчість, національна символіка, народне мистецтво, національні традиції, звичаї та обряди, природа рідного краю, родинно-побутова культура тощо є важливими засобами впливу, завдяки яким в учнів формується система основних компонентів духовного світу, адекватна духовності українського народу.

Висновки. Таким чином, процес формування національної самосвідомості учнів має органічно поєднуватися на уроках з їх трудовою діяльністю, характер якої відповідає традиційній сфері діяльності українців саме в аспектах декоративно-прикладної творчості, народних ремесел, української кухні, а також дає можливість долучити шкільну молодь до надбань національної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія : метод. посібник / І. В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.
2. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко ; передмова М. Г. Жулинського. – К. : Довіра, 1992. – 141 с. : іл.
3. Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи : методичний посібник для вчителів. – К. : Видавничий відділ ТДПУ, 1999. – 296 с.
4. Скуратівський В. Святвечір : у 2 кн. / В. Скуратівський. – К. : Перлина, 1994. – Кн. 1. – 288 с.
5. Теоретичні засади виховання національної самосвідомості : програма спецкурсу і навчальний посібник / за ред. Д. О. Тхоржевського. – К. : ІЗМН, 1998. – 150 с.
6. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Вибрані твори : у 2 т. – К. : Радянська школа, 1983. – Т. 2. – С. 28.

Дата надходження до редакції: 06.07.2017 р.